

Titantias transformationer

En teaterkostyms tillblivelse

Robert Lyons, universitetslektor i litteraturvetenskap/
dramatik

I London år 1598 upprättade Philip Henslowe, en av Shakespeares samtida, en förteckning över de teaterkostymer som användes på *The Rose Theatre*. På listan återfinns ”en dräkt för att göra sig oskönjbar”. Övernaturliga väsen har tämligen ovanliga klädbehov.

En teaterpublik kan lära mycket av kostymeringen, så länge de förstår klädkoden. Kläder och scenografi anger tid och plats, och etablerar även en estetisk ram genom stil-, material- och färgval. Individuell kostymering avslöjar vanligtvis både karaktärernas sociala och ekonomiska status och deras självbild.

I den här artikeln ämnar jag beskriva och granska hur en specifik kostym har utvecklats, närmare bestämt Titantias, älvornas drottning, i en modern arabisk version av Shakespeares *En midsommarnattsdröm* i Eva Bergmans regi. Denna uppfördes först i Alexandria, och senare i Göteborg och Stockholm med en panarabisk ensemble under våren 2003. Följande framställning är huvudsakligen baserad på mina intervjuer med den svenske scenografen och kostymdesignern Tofte Lamberg och med den libanesiska skådespelerskan Bernadette Houdeib. Artikeln är naturligtvis också grundad på mina egna observationer och på min forskning. Jag hade förmånen att få följa den sista veckans repetitioner av uppsättningen på plats i Alexandria i mars 2003. Jag fick även möjlighet att se den färdiga uppsättningen i Alexandria, Göteborg och Stockholm. Jag intervjuade dessutom ensemblen och produktionsteamet både under arbetets gång och efter att det avslutats. Samtliga kostymskisser har skapats av Lamberg. Han beskrev i en intervju sitt arbete med uppsättningen som en resa. I den här artikeln avser jag att, med hjälp av Lambergs skisser, granska några av de ”resetapper” som avverkades innan Bernadette Houdeib kunde ikläda sig Titantias

dräkt. Skisserna ritades som underlag för diskussioner. De var aldrig avsedda att följas till punkt och pricka, inte ens den sista skissen.

Shakespeares pjäs utspelar sig i ett påhittat Aten och i en närliggande skog. Titania och Oberon, älvornas drottning och kung, härskar över skogen. Regissör Bergman flyttade stadsmiljön till en modern arabisk stadskärna, inte olik Alexandria. Eftersom det inte finns några skogar i mellanöstern, placerades Titantias skog i den arabiska nattens drömvärld.

Andar av ett annat slag (En midsommarnattsdröm)

Älvorna symboliserar våra drömmar och våra passioner, våra liderliga och känslomässiga behov. De befolkar vårt undermedvetna; de påverkar och styr våra handlingar.

Denna första skiss (bild 1 sid 189) på Bernadette Houdeib som Titania visar en dansande flicka i avslöjande klädsel. Lamberg tolkar här regissör Bergmans avsikt att understryka den eroticism som genomsyrar Shakespeares verk. Men vad vet en svensk, som nästan helt saknar erfarenheter av normer i arabiska kulturer, om gränserna mellan sensualism och vulgaritet i det moderna Egypten? Skulle publiken, van vid att se mer traditionella tolkningar av Shakespeare, bli förolämpad av att se äldrottningen framställd på detta sätt? Lamberg diskuterade frågan med skådespelarna som gestaltade de unga älskarna i pjäsen. De var inte bekymrade, utan insisterade på att det inte var fråga om kläderna i sig, utan hur de bars upp av aktörerna. Den prisbelönta, internationellt erfarna skådespelerskan Bernadette Houdeib skulle naturligtvis kunna bibehålla sin värdighet i en sådan dräkt. Lamberg lät sig övertygas.

Houdeib, å andra sidan, var tveksam. Långt tidigare, då hon provspelade för rollen, hade hon fascinerats av möjligheten att arbeta med ett huvudsakligen svensk produktionslag. Hon hade förväntat sig att projektet skulle innebära att hon fick lära sig om svensk koreografi. Regissör Bergman, med sitt europeiska perspektiv, tänkte sig däremot ett rikt användande av orientalisk dans, inte minst i Titantias roll. Men äldrottningen är ett magiskt väsen, och som Houdeib förklarade för mig, anses magdans varken magiskt eller märkvärdigt i den arabiska världen; den är en naturlig del av de flesta unga flickors uppväxt. Naturligtvis kan magdans höjas till en konstform, men det var inte den sortens dans som Houdeib hade hoppats på att få använda och utveckla i det här sammanhanget.

Under de sista veckorna av repetitioner i Alexandria såg jag radikala förändringar i Tomas Fredrikssons koreografi. Det sensuella uttrycket behölls, men de orientaliska aspekterna tonades ner nämnvärt, och Titantias kostym förändrades avsevärt från den första skissen. Men låt oss inte gå händelserna i förväg, utan istället granska nästa fas i Titantias tranformation.

Majestätet och Ormen

Det enda som indikerade Titantias kungliga status i den första skissen var de spridda guldsömmarna i den genomskinliga kjolfällan. I den här senare skissen (bild 2 sid 189) uppnås en bättre balans mellan danserska och drottning. Här har den genomskinliga kjolen blivit förlängd, gulddetaljerna har blivit fler och mer framträdande, och hon har nu juveler om halsen och på huvudet.

Ett centralt tema i *En midsommarnattsdröm* är kampen mellan natur (det vill säga, naturen i sig, människans natur och den otämjda kroppsligheten) och kultur (den sociala sfären; den socialt acceptabla och civiliserade/kontrollerade människan). Från och med denna version av Titantias kostym söker Lamberg referenser till naturen. Till den aspekten av Titania hör bland annat danserskan i drottningen. I valet mellan flora och fauna väljer han att utforska faunan. Hon bär nu ett klänningsliv av djurhudar och hennes krona är en stiliserad orm.

Att använda stiliserade ormar i kungliga diadem för att symbolisera ett förenande av natur och kultur har mytologiska rötter i Egypten: Efter tidsåldrar av ensamhet spottade *Ra-Atum*, Skaparen, ut två barn: *Shu*, livsprincipens, vindens och luftens gud, och *Tefnet*, världsordningens princip och den livgivande daggens gudinna. Efter en tid tappade Ra-Atum bort dem i de mörka avgrunderna av *Nun*, ursprungshavet. Han tog då ut ett av sina ögon, fyllde det med kraft och kallade det sin dotter *Hathor*. Han skickade ner henne i avgrunden för att finna Shu och Tefnet. Hon lyckades hitta dem, och Ra-Atums glädjetårar vid återföreningen blev till jordens folk. Han belönade Hathor genom att sätta henne i sin panna i form av en mäktig kobra, som spred skräck och respekt bland människor och gudar. *Uraeus*, det ormlika ornamentet som bars på faraonernas pannor, symboliserade makt och kunglighet.

Djurhudar och ökensand

I den här skissen (bild 3 sid 190) överskuggas Titantias dansaspekt av rollen som naturens drottning. Allt som återstår av danserskans genomskinliga kjol är en scarf knuten om höften. Drottningens djurhudar täcker nu både hennes ben och hennes klänningsliv. Kläderna har revor för att framhäva det djuriska i hennes karaktär. Hennes majestät markeras fortfarande av den nu gulddekorerede ormen, och av guldringar kring hennes armar och vader. Hennes färger har förändrats. Lamberg förklarar att hon nu bär Egyptens primära färger; det vill säga jordfärger i brunt, beiget och ockra. Dessa är ökensandens färger, och de dominerar de kläder som bärs i dagens Alexandria.

Revorna som blottar hennes hud är – förutom att ge djurassociationer – exempel på Lambergs experiment med genomskinlighet; ett tema som han använder både i scenografin och i kostymdesignen. Han experimenterade med slöjor och dolda och halvdolda sceningångar för att förvillan och leka med publiken som på så sätt kan få glimtar av mänsklig bräcklighet samtidigt som älvornas och de nattliga känslornas makt understrykes.

En kattlik drottning

Titantias kjol har återkommit. Den framhäver tillsammans med det åtsittande klänningslivet och det konstrika halsbandet och örhängena hennes kvinnlighet. Experimentet med genomskinlighet tas steget längre i denna skiss (bild 4 sid 190) genom en kombination av slöjor och kroppsmålning. Sandfärgerna från den förra skissen är borta. Nu har Lamberg istället valt att återvända till den ursprungliga skissens nyanser. I enlighet med den strikta könsuppdelningen som genomsyrar pjäsens teman, uppvisar Oberons kostymskisser mycket guld medan Titania bär silver. Det här skapar en parallellitet till Titantias motsvarighet under dagen, Hippolyta, människornas drottning, som i sin första replik liknar månen vid ”en silverbåge nyspänd på himlen”.

Här är Titantias djuraspekt tydligare än i tidigare skisser. Hon tycks delvis ha transformerats till en leopard. Kattassociationer är frekventa i egyptisk mytologi. Hathor, Ras öga och dotter, kunde uppenbara sig i många skepnader. I sin mänskliga skepnad var hon gudarnas och människornas graciösa och vackra beskyddare, men ibland kunde hon bli vred, obeveklig och våldsam. Då detta skedde förvandlades hon till en vildkatt eller en le-

joninna, som strövade kring i den nubiska öknen och dödade alla djur hon mötte. Titania, så som hon skrivits av Shakespeare och tolkats av Houdeib, har liksom Hathor en mycket komplex karaktär.

Påfågelsgrön

Tre skisser senare har ormen och katten försvunnit, och Titantias kropp bebos av en påfågel (bild 5 sid 191). I den egyptiska mytologin figurerar inte just påfågeln, men det gör andra fåglar, inte minst höken och falcken. Kanske har användandet av påfågeln gjort det möjligt för kostymdesignern att experimentera mer fritt med färg och mönster. Den gröna färgen förknippas i egyptisk tradition med moderskap och livskraft. Dessa begrepp är viktiga aspekter av Titantias roll i pjäsen. Hennes adoption av ett människobarn väcker avund hos kung Oberon, med ödesdigra konsekvenser för deras relation. Äktenskapskonflikten som uppkommer får långtgående följder: den rubbar den naturliga balansen och föder naturkatastrofer.

Scenrummet, som Lamberg designade långt före kostymskisserna, domineras av en djupblå nyans. Denna färg refererar till den outhärliga Nilen och till natthimlen, med dess roll i Shakespeares pjäs. Det gröna och det blå i den här skissen placerar Titania i denna färgskala, och förankrar henne i den magiska sfären.

Detta kom att bli den sista skissen ritad av Tofte Lamberg av Titantias kostym. Vad återstod då av denna och tidigare versioner i den kostym som sedan bars av Bernadette Houdeib?

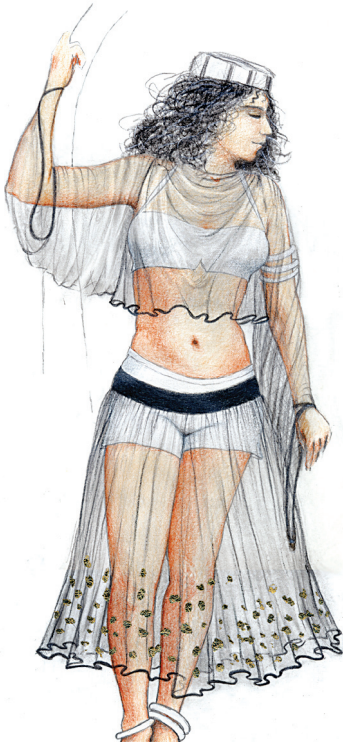
Titania på scenen och i världen

I den här sista skissen av Titantias kostym (bild 6 sid 191) finns det gröna från påfågeln fjäderdräkt kvar, men fågeln som sådan har försvunnit. Titania har inte längre på sig några djurhudar eller leopardmönster, och hon bär inte heller någon uraeus (ormlikt ornament) på huvudet, men ormskinnsmönstret på hennes liv binder henne till naturen.

Pärlhalsbandet och det frikostiga användandet av silver tillkännager hennes majestät. Tyvärr visar inte det här fotografiet Titantias nakna fötter och underben, som har målats i silver för att förstärka äldrottningens övernaturliga aspekt. Leken med genomskinlighet och det dolda, med många lager och dubbla roller, illustreras av komplexiteten i hennes kostym – kombinationen av klänningens volanger, ormskinnsliv och silverfötter.

På sista bilden av Bernadette Houdeib som Titania på scen i Alexandria syns att mycket har hänt sedan Tofte Lamberg gjorde sin första skiss på den magdansande flickan, men hon har naturligtvis inte försvunnit helt från karaktären. Visst skulle hon kunna finnas där på grund av "latent orientalism" – termen som litteratur- och kulturkritikern Edward Said använde för att beskriva det omedvetna bruket av stereotyper beträffande mellanösterns kulturer. Denna tendens till att återfalla till gamla mönster förstärktes i den dagsaktuella politiska situationen: Under de sista veckorna av repetitioner inledde USA kriget i Irak. Bortom de tragiska dödsfallen och prövningarna som Iraks folk alltjämt utsätts för, har Bushs krig förstärkt polariseringen i världen.

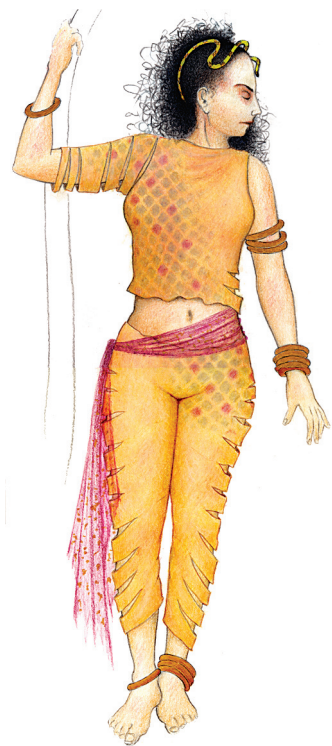
En av projektets producenter, Kristina Nelson, född i Mexiko och utbildad i USA, har i flera år bott och arbetat i Egypten. Hon har beskrivit den här produktionen som ett sant och djupt möte mellan individer och artister snarare än mellan grupper, kulturer eller världsdelar. Lyckligtvis är hon inte ensam om att ha upplevt projektet på detta sätt. Om det finns något hopp om att motverka de ökade spänningar av olika slag som uppkommit till följd av kriget, så finns det kanske i det nära samarbetet mellan individer i projekt som detta. Låt Titania återförenas med sin Oberon för att återställa harmonin i världen och för att "dansa ringdans efter stormens vissling".

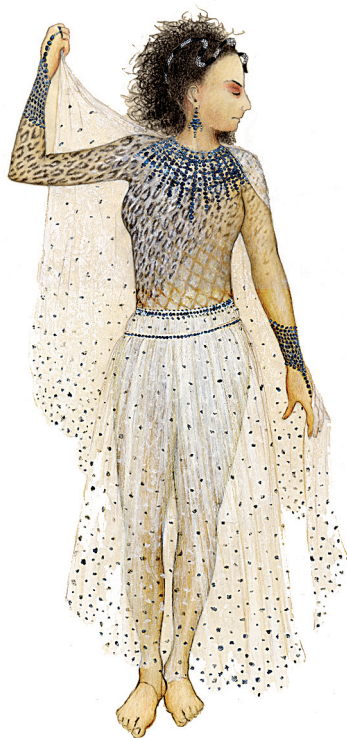
*Bild 1. "Andar av ett annat slag".
Titania som en dansande flicka.
Skiss: Tofte Lamberg.*

*Bild 2. Majestätet och ormen.
Titania som en egyptisk drottning
med mytologiska markörer.
Skiss: Tofte Lamberg.*

*Bild 3. Djurhudar och öken-sand. Naturens drottning.
Skiss: Tofte Lamberg.*

*Bild 4. En kattlik drottning.
Titania som leopard i silver.
Skiss: Tofte Lamberg.*

*Bild 5. Påfågelsgrön. Påfågeln,
Nilen och natthimlen.
Skiss: Tofte Lamberg.*

Bild 6. Titania på scenen och i världen. Bernadette Houdeib som fēdrottningen i grön och silver, i ormskinn och juveler. Foto: Karim Mohsen.

